

บทที่ 1

บทนำ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เกิดจากความต้องการที่จะขยายความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมการกินอาหาร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการกินไทยโดยรัฐ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของลักษณะวัฒนธรรมการกินอาหารของคนไทย

บทนำนี้เป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ของปัญหา วัตถุประสงค์ ขอบเขตและระยะเวลาในการศึกษา นิยามศัพท์ และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาเรื่องนี้

1.1 ความสำคัญของปัญหา

อาหารคือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตอันดับแรก ไม่มีสิ่งมีชีวิตใดที่ไม่ต้องการอาหาร เพราะอาหารถือเป็นแหล่งพลังงานและส่วนประกอบทางเคมีของสิ่งมีชีวิต ที่มาของอาหารและสิ่งมีชีวิตเกือบทุกชนิดที่เรารู้จักบนโลกนี้ เริ่มจากดวงอาทิตย์ โดยเริ่มจากการที่พืชรับพลังงานแสงแดดจากดวงอาทิตย์แล้วแปลงพลังงานเหล่านั้นโดยการสังเคราะห์แสง เพื่อนำพลังงานเหล่านั้นมาใช้และสร้างความเจริญเติบโต ดำรงชีวิตและขยายพันธุ์ จากนั้นสัตว์ก็จะมารับสิ่งที่พืชสร้างไว้ใช้ต่อโดยการกินพืชเข้าไป หรือ การกินพวกสัตว์กินพืชอีกทีหนึ่ง เช่นเดียวกับมนุษย์รับเอาพลังงานและสารประกอบทางเคมีในการดำรงชีวิตมาจากพืชและสัตว์ องค์ประกอบทางเคมีในร่างกายมนุษย์โดยปกตินั้นจะประกอบไปด้วย ออกซิเจน 65% ,คาร์บอน 18% , ไฮโดรเจน 10% , ไนโตรเจน 3% , แร่ธาตุอื่นๆอีก 4%¹ เมื่อร่างกายของคนเราทั้งหมดก็มาจากอาหาร พลังงานที่เราใช้คิดใช้ทำอะไรต่างๆนั้นก็ได้อาหาร ทำให้ความต้องการอาหารจัดอยู่ในกลุ่มความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เป็นกิจกรรมที่มนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติไม่เลือกชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ต้องบริโภคเพื่อความอยู่รอด วัตต์ อีลเลน ที่กล่าวว่า² Thought : Why does man kill ? He kills for food. And not

¹ นิธิยา รัตนพานนท์, โภชนาศาสตร์เบื้องต้น (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์โอเคชั่น,2537), หน้า 3

² Linda Civitello. Cuisine and Culture :A History of food and people.(USA :John Wiley & Sons, 2004)

only food: Frequently there must be a beverage ซึ่งเป็นคำกล่าวที่แสดงถึงความเข้าใจต่อวัฒนธรรมการกินของมนุษย์ตั้งแต่อดีต ที่มนุษย์ต้องต่อสู้มาพันกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยอาหารซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการอยู่รอด มาจนถึงปัจจุบันที่ความต้องการอาหารของมนุษย์ไม่ได้หยุดยั้งแต่ความต้องการทางกายภาพเท่านั้น เพราะนัยยะของ “beverage” หรือเครื่องดื่ม ได้แสดงถึงการบริโภคที่ไม่ใช่เพียงการบริโภคเพื่อพอใช้ แต่เพื่อความพอใจ อาหารจึงถือเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของสังคม อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า “ความหิวเป็นธรรมชาติ แต่การกินเป็นวัฒนธรรม”³ หรือ “อาหารไม่ใช่อะไรที่กินได้เฉยๆ แต่อาหารถูกใช้เป็นเครื่องมือในทางสังคมเสมอ”⁴ ในงานศึกษาเรื่อง คราว : พื้นที่การผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน ของสมสุข หินวิมาน กล่าวว่า “คงไม่ผิดนักที่จะกล่าวว่า การกิน เป็นวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ในหมู่คนไทย”⁵ และอ้างถึงนักวิชาการตะวันตกว่า “อาหารคือ ผลผลิตแห่งธรรมชาติที่ถูกแปลงเป็นวัฒนธรรม”⁶ Roland Barthes กล่าวว่า “การกินอาหารของมนุษย์มิใช่แค่การบริโภคสารอาหารต่างๆ เท่านั้น หากแต่การกินอาหารของมนุษย์ยังเป็นการสื่อสารความหมายเชิงสัญลักษณ์ของมนุษยชาติในเวลาเดียวกัน .. และการที่อาหารเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์และคนต้องกินอาหารทุกวัน กระบวนการแห่งความหมายทางสังคมผ่านการกินจึงเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และอยู่ในชีวิตประจำวันของเรา”⁷ กล่าวได้ว่าอาหารมีมากกว่าคุณค่าทางโภชนาการและรสชาติ แต่ยังผสมผสานไปด้วย ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรม อาหารและวัฒนธรรมการกิน จึงเป็นส่วนประกอบระหว่างวัตถุที่เป็นอาหารกับวัฒนธรรม ซึ่งมีวิวัฒนาการไปพร้อมๆ กับสังคมและรัฐ

โดยที่รัฐได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยทางตรงและทางอ้อม อย่างการกำหนดควบคุมกฎหมายเกี่ยวกับข้าว เพื่อให้สถานะของข้าวที่ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้รับการลบหลู่ การควบคุมโดยศาสนาต่อความเชื่อในเรื่องการกินสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ จนถึงการเข้ามามีบทบาทกำหนดโดยรัฐในเรื่องวิถีชีวิตประจำวัน เช่นการกำหนดให้ใส่หมวก นุ่งผ้าซิ่น เลิกกินหมาก การบังคับให้ปลูกผักเลี้ยงสัตว์ที่รัฐกำหนด การกำหนดให้กินอาหารสามมื้อ และใช้ช้อน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรืออย่างกรณีของการกินสุนัขของคนไทยบาง

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมความรุนแรงของไทย,” *มติชนสุดสัปดาห์* (5-9 มี.ค.2549) : 30

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “กินจ้อ,” *มติชนสุดสัปดาห์*, (1-7 กันยายน 2546) : 34

⁵ สมสุข หินวิมาน, “คราว : พื้นที่การผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน,” *รัฐศาสตร์สาร* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2546) หน้า 173

⁶ เรื่องเดิม หน้า 177

⁷ เรื่องเดิม หน้า 176

กลุ่ม ที่นำมาซึ่งกระแสต่อต้านจากสังคมจนถึงขั้นผู้ว่าราชการจังหวัดจะให้โหวตกันในจังหวัดว่าจะให้มีการกินสุนัขขุดต่อไปหรือไม่ การณรงค์ให้เลิกกินอาหารสุกๆดิบๆ มาจนถึงการณรงค์ให้กินผักผลไม้ให้ได้ครึ่งหนึ่งของมื้ออาหารเพื่อป้องกันภัยจากโรคร้ายของกระทรวงสาธารณสุขในปัจจุบัน ซึ่งทั้งหมดเป็นกลไกอำนาจรัฐที่ใช้เพื่อควบคุมให้วิถีชีวิตของผู้คน เปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่รัฐต้องการ

1.2 วัตถุประสงค์

1. ศึกษาวิวัฒนาการอาหารการกินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. วิเคราะห์อาหารการกินของไทยช่วงก่อนการปกครองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลัง การปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดความเข้าใจในเรื่องการกินอาหารไทย
2. เกิดรอบความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงการกินที่เป็นผลมาจากรัฐ

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษา วิวัฒนาการของวัฒนธรรมอาหารการกิน โดยวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงอาหารการกินภายใต้อิทธิพลของรัฐ ซึ่งมีอิทธิพล ต่อความเป็นอยู่ของประชาชน โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ช่วงเวลาดังนี้

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่อดีต จนถึง ก่อนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ค้นคว้าประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอาหารการกินที่มีบันทึกกล่าวถึงเรื่องราวอาหารการกินเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

* นิธิ เอียวศรีวงศ์, "กินจ้อ," มติชนสุดสัปดาห์, (1-7 กันยายน 2546) : 34

ให้กินข้าวได้ มาจนถึง ก่อนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งรัฐยังไม่มีอิทธิพลเรื่องความเป็นอยู่ อาหารการกินของประชาชน

ช่วงที่ 2 เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำรัฐบาล จนถึงปัจจุบัน เริ่มหลังจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของชนชั้นสูงต่อชาติตะวันตก ซึ่งทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมอาหารการกินแบบตะวันตกเข้ามาเพื่อสร้างความทันสมัย แบบตะวันตกขึ้นในสังคมไทย แต่การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้ส่งผลถึงชนชั้นไพร่ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม จนกระทั่ง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีอุดมการณ์ที่จะทำให้ราษฎรทุกคนมีความเป็นอยู่ที่ดี

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมการกินอาหารของไทยครั้งนี้ใช้วิธี พรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) เป็นแนวทางสำคัญโดยอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ซึ่งประมวลจากทั้งหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) เป็นฐานของข้อมูล ใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ บทบาทของรัฐ ในการวิเคราะห์

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวัฒนธรรมโดยดูจากอาหาร และการกิน หลักฐานและข้อมูลที่ใช้จะจัดเป็น 2 กลุ่ม

1. ข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น ได้แก่ ข้อมูล พงสาวดาร จารึก จดหมายเหตุ ประกาศ บันทึก คำให้การ กาพย์ กลอน โฆษณา คำสัมภาษณ์ ฯลฯ
2. ข้อมูลจากหลักฐานชั้นรอง ประเภทงานวิจัยต่างๆ บทความ หนังสือวิชาการ ที่เกี่ยวข้อง กับวัฒนธรรมอาหารการกินของสังคมไทย

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **วัฒนธรรมการกินอาหารไทย** คือรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ใช้ในกระบวนการบริโภคอาหาร โดยสัมพันธ์กับลักษณะอาหารที่จะนำมาบริโภค เทคโนโลยี วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ทำให้มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรมและกลุ่มคน

2. **อาหารชาติพันธุ์** คือ ความเป็นลักษณะเฉพาะตัว ที่สามารถแยกแยะอาหารแต่ละชนชาติแต่ละวัฒนธรรมออกจากกัน มีขอบเขตลักษณะร่วมของ รสชาติ กลิ่น สี วัตถุประสงค์ วิธีการปรุง ของอาหารชาติพันธุ์ที่เป็นเอกลักษณ์เป็นที่ยอมรับทั่วไป

3. **อำนาจครอบงำ** คือ กระบวนการในสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนำ กระทำการควบคุมผ่านทางความเป็นผู้นำทางศีลธรรมและปัญญา โดยใช้การกล่อมเกลாதทางการศึกษาและทางการเมือง และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำและชนชั้นที่ถูกปกครอง ในลักษณะที่เป็นโลกทัศน์ที่ทุกๆฝ่ายให้การยอมรับนับถือ

4. **กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ** คือ กลไกอำนาจรัฐที่ไม่ได้ใช้อำนาจปกครองเด็ดขาด เป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย แต่ใช้วิธีการด้านอุดมการณ์ทั้งด้านวัฒนธรรม การครอบงำผ่าน โรงเรียน วัด การขับไล่ คัดเลือก เป็นเครื่องมือ

5. **วัฒนธรรมอาหารไทยกระแสหลัก** คือ วัฒนธรรมการกินอาหารไทยที่ได้รับการยอมรับเป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งมีลักษณะใกล้ชิดหรือสืบทอดมาจากวัฒนธรรมการกินของเจ้านาย อย่างอาหารชาววังหรือครัวหลวงซึ่งถือเป็นมาตรฐานวัฒนธรรมการบริโภคที่สังคมไทยยอมรับ